

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
директор навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Перманентне реформування цивільного законодавства спричинило створення великого нормативного масиву регулюючих норм, іноді безсистемних, іноді запозичених із «чужих» правових систем та не інтегрованих у вітчизняне право. Сучасний стан вітчизняного нормотворення договірною регуляцією сигналізує про необхідність доктринального осмислення теоретичних основ договірної права та ревізії усіх чинних норм, у тому числі положень Цивільного кодексу (далі ЦК).

Одним з ключових завдань цивільно-правового регулювання суспільних відносин ще за часів СРСР було і залишається забезпечення стабільності товарного обороту. На виконання цього завдання були спрямовані ціла низка призматичних правомірності та обмеженість способів захисту порушеного права. Зокрема, це торкається оспорюваних правочинів, заборона в'їдквкції певних видів цінних паперів; вимога до виконання зобов'язання в натурі та заборона грошової компенсації взамін на виконання зобов'язання, презумпція дійсності договору, допоки суд не встановить протилежне, тощо. За зазначеним проглядається спрямованість законодавця на збереження укладеного договору, особливо коли сторони його не заперечують.

Введення в предмет правового захисту, нарівні із суб'єктивним правом, охоронюваного законом інтересу, значно розширило коло потенційних осіб, які можуть поставити під сумнів добросовісність поведінки суб'єктів договірної домовленості. Йдеться про третіх осіб, які не є учасниками договірної правовідносини. Захист власного інтересу може бути вмотивованою підставою третьої сторони для порушення питання про недійсність договору. Визнання договорів недійсними у певних випадках лише відновлює формальну законність, але одночасно фактично руйнує ту чи іншу ланку цивільного обороту. Тому застосування такого способу захисту як визнання договору недійсним має застосовуватись надзвичайно обережно, коли відновлення правового порядку неможливе, в принципі, іншими способами,⁽¹⁾ або, коли йдеться про захист інтересу, - взагалі не застосовуватись. Велика кількість спам-законодавства також не сприяє непорушності договору, оскільки знаходяться положення закону, якими зацікавлена сторона може мотивувати наявність «правових вад» у договорі, поставити під сумнів його правову визначеність

Для правозастосування важливе значення має розмежування станів визнання договору недійсним та визнання договору неукладеним. Остання конструкція не вписується у рамки цивільно-правового регулювання договірних відносин, оскільки ЦК не містить такого способу захисту цивільних прав як визнання договору неукладеним. З огляду на це, сторони (та й суд за власною ініціативою) не вправі заявляти позов про визнання договору неукладеним. Іншими словами, рішенням суду встановлюється не факт, а відсутність факту. Крім того, слід погодитися з думкою вчених про розмежування стану недосягнення згоди за всіма істотними умовами та неоднозначне розуміння сторонами тієї чи іншої умови, яке вирішується шляхом тлумачення. Є недопустимою кваліфікація неоднозначного розуміння сторонами однієї умови договору як відсутності згоди між сторонами.

Гіпертрофоване збільшення законодавства в першу чергу за економічними сферами правового регулювання та прийняття цілої низки спеціальних законів призвело до того, що договори у конкретних сферах «починають автономне життя» без кореляції із положеннями ЦК. Це означає, що законодавець прагне врегулювати положення про окремі договірні види у спеціальних законах автономно. Це призводить до низки проблем. Перша група торкається того, що навіть загальні положення про договори та спеціальне законодавче регулювання не узгоджуються між собою. Наприклад, предмет договору про надання комунальних послуг навіть у межах одного нормативного акту визначається по-різному, - або як послуги, або як роботи. І це аж ніяк не є тільки теоретичним питанням, оскільки виникають питання кваліфікації правовідносин та вибору загальних положень про певні групи договорів.

Отже, слід визначитися з розумінням предмету договору, можливо погоджуючись із уже висловленою у літературі думкою, що предметом договорів є об'єкти цивільних прав. Належна домовленість сторін щодо предмета договору певним чином детермінує подальше виконання договірних обов'язків з передання речі, виконання робіт чи надання послуг. Предмет цивільно-правового договору сприяє задоволенню інтересу сторін договору, що виник при його укладенні, а всі інші істотні умови деталізують процес задоволення зазначеного інтересу та допомагають у цьому. Предмет договору є єдиною істотною умовою щодо якої сторони мають дійти згоди за будь-яким договором. Особливо це важливе значення має з огляду на значну частку нелегалізованих договорів з тексту яких подекуди не зрозуміло про які дії сторін йдеться. Одночасно, слід було б проаналізувати предмет договору за типами договорів, що заземлило б дослідження у правореалізаційну сферу. Відсутність домовленості за тією чи іншою істотною умовою договору не може бути встановлена через наміри сторін у суді. Визначення вказаного моменту є важливим для практики правозастосування та вірного вирішення судових спорів. Не слід переобтяжувати договірний матеріал положеннями, які закріплені у законі, особливо коли йдеться про імперативну норму.

Друга проблема лежить в площині загальних положень про визнання договору як юридичного факту. Йдеться про конструювання ст. 638 ЦК, де однією із умов укладеності договору є домовленість щодо усіх його істотних умов, які визначені в законі як такі, що узгоджуються сторонами. Чудернацтво законодавця тут проявляється як ніде-інде. Переліки істотних умов у спеціальних законах досягають 20-30 обов'язкових умов. Відбувається бездумне зарегулювання відносин, яке окрім цілої низки колізій, нічого іншого не привносить у систему правового регулювання відповідних інститутів в країні.

Наприклад, законодавець у договорі на туристичне обслуговування істотною визнає умову про надання споживачу необхідної інформації до початку надання послуг. Хоча слід зазначити, що інтереси споживача у цій площині достатньо захищені законом «Про захист прав споживачів». Щодо договору оренди, - законом визначено одинадцять істотних умов; щодо житлово-комунальних послуг - то законодавець не поскупився - аж вісімнадцять і таке інше. Така ситуація аж ніяк не впливає на стабільність майнового обороту.

Перегляд положень ЦК у частині договірному регулювання не повинно передбачати тільки його доопрацювання та збільшення у розмірі. Слід переглянути доцільність збереження закріплених у кодексі усіх договірних видів. Зокрема, невідкладної ревізії потребує група договорів про передачу майна в користування.(3) Можливість укладення договору найму нерухомого майна передбачено нормами, які містяться у різних параграфах і на думку законодавця мали б регулювати різні договірні види. Наприклад: договір найму нерухомого майна (ст.60 ЦК), найм будівлі або іншої капітальної споруди (пар.4 ст.795ЦК), найму (оренди) нерухомого майна - житла (ст.820 ЦК), позички нерухомого майна (ст. 828 ЦК).(4) Вищезазначене та тлумачення нормативного матеріалу свідчить про дублювання регулятивних норм та створення низки колізій, адже усі вони спрямовані на регулювання користування нерухомим майном. Знайомство з правничим матеріалом цієї групи договорів не переконує нас у необхідності їх збереження у такому вигляді.

Засилля норм публічного права вихолощує приватно-правові механізми правового регулювання, такі як свобода договору та диспозитивність норм. Певним детонатором цієї проблеми було включення до ЦК таких договірних конструкцій як публічний договір та договір приєднання. Нічого особливо корисного ці конструкції в регулювання договірних зобов'язань не привнесли. Перша нівелює договірну свободу в можливості обирати на власний розсуд сторону договору, а друга - зміст договору. Регулювання фактичних відносин на які спрямовані ці договірні конструкції, лежить в площині конкурентного законодавства та Закону Про захист прав споживачів.(2) По-друге, - ці конструкції завжди слугують тією «комірчиною» де може критися безпідставний відступ від основних цивілістичних засад правового

регулювання. Вони породжують невмотивоване становище суб'єкта договору як слабшої сторони. Проте, саме з метою захисту слабшої сторони прийнятий Закон Про захист прав споживача. Його призначення – відцентрувати баланс інтерес сторін договору, коли одна із них є економічно сильнішою або займає монопольне становище на ринку. На часі закріплення у ЦК категорії «споживчий договір» із збереженням спеціального закону.

Вищезазначене є підтвердженням необхідності перегляду інституційних поглядів та положень чинного Цивільного кодексу в частині договірних права і окреслює тільки незначну частину проблем у сучасному стані договірних регулювання.

Список використаних джерел

1. Є.А.Беляневич Стабільність громадянського оборота: проблеми теорії. -Громадянське право: виводи часу/матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 70-літньому ювілею доктора юридических наук, професора А.Г.Диденко.-Алмати, 2014. С.111.

2. І.І.Банасевич Теоретико-правові підходи до розмежування споживчого та публічного договорів/ Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Зб. наук. праць. Вип.43. 2017 р. С. 67-75.

3. Н.М.Бойко Договір позички, Монографія/ Івано-Франківськ, в-во Нова зоря, 2015 рік. 280 с.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] : у 2 т. Т. 2 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. - 5-те вид., переробл. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2013. -1117 с.

Луць Володимир Володимирович

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
провідний співробітник відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ДОГОВОРИ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Ефективність функціонування корпоративного сектору в економіці України значною мірою залежить від чіткого налагодженого механізму правового регулювання корпоративних відносин.

В юридичній літературі висловлювалися різні погляди на сутність та елементи (стадії) механізму правового регулювання суспільних відносин. Не вдаючись до аналізу цих поглядів, слід відзначити, що більшість дослідників сходяться на тому, що механізм правового регулювання включає такі елементи